Norman Károly

Egy edző töprengései – VI.

Nyelvi képességek és imprinting

Megérteni

Újra és újra az olvasottság mint a szövegértés iskolája, mondatok sokféle – látszólag egyenértékű, mégis finoman különböző, aztán végletesen eltérő kifejletbe torkolló – lehetséges értelmezése kerül elém. A sport: beszélő, gondolkodó territórium, fő terméke a szocializáció.

Hű, de tömör. Kezdjük egy kis példával. A nemrég eltávozott legjobb barátom édesapja, bölcs, hetvenes bácsi: „ha rám hallgatsz, azt csinálod, amit akarsz!" Hirdette, hogy nem diktálna semmit, nemcsak a felelősséget nem kívánná vállalni, de a fiatalság idősebbek általi, bármiféle eligazításának eddigi tapasztalatai is arra indítják, hogy jobb, ha nem szól bele az életükbe senki, mindenki rontsa el úgy a magáét, ahogy akarja. Mit is gondolhatott magában? Hogy a szabadságnak ez a morzsányi ajándéka, miszerint eszében sincs vezérelnie az ifjúságot (beleértve a saját fiát), megvesztegető csel: bölcsnek látszik, ezért nő a hitele, eljöhet az utasítás pillanata, és akkor kisebb lesz az ellenállás. „...jó szóval oktasd, játszani is engedd...". „Gondolta a fene..." – ahogy a közhit szerint a másik mondta volna. Az edző mindenesetre jól teszi, ha a parancsugatás helyett arányos energiával és stílusban kezeli a növendék lelkét, hogy az ezeket a mértékeket is az információ tulajdonságaiként fogadja; akkor gondolkodás nélkül pattan, ha ordítva kapja, mert éppen úgy muszáj.

Akárhogyan is, évtizedekre bennem maradt Laci bácsi mélázó „tanácsa", amely akkor tökéletesen üresnek látszott. Fölébredt nemrég, Sz. Gyuri sportlövész edző mondta a növendékének: „csináld azt, amit akarsz!". „Lebecsülné?" – töpreng a kezdő, de megjegyzi. Aztán eltelik egy-két év, és három dologgal szembesül. Az egyik, hogy Sz. Gyuri nem szokott fölöslegesen beszélni. A másik, hogy az a növendék ifjúsági Európa-bajnok volt; nem valamely, magára hagyandó, hetedik senki. A harmadik, hogy kétféle lövés van. Az egyiket a pisztoly csinálja, a maga rosszhiszemű, sunyi önkényében, ami által a lövedék arra megy, amerre akar, de hogy hova, arról a lövésznek halvány fogalma sincs, és mit sem tud válaszolni a felvont szemöldökű Sz. Gyuri szótlan érdeklődésére. A másik fajta lövés az, amit a lövész maga követ el, akárhogyan sikerül is: ő akarta, és amit akart, azt követte el, minden részéről tud, visszamenőleg is birtokba veheti; a további teendő előtte tiszta, világos. Azt csinálta, amit

akart; innen lehet indulni, ha valamit igazítani kell. Nem volt tökéletesen fölösleges lövedékpocsékolás a gyakorlat, mint pedig az előbbi fajta. Még egy ifjúsági Európa-bajnok is csak közelít ahhoz, hogy tökéletesen uralja a folyamatot, képes legyen tényleg megtenni, amit akar.

Lövészet, vagy bármely más sportág, nyilvánvaló az egyszerű formájú, tengermély utasítás érvénye. „Légy ott észben is, amit csinálsz, urald a ténykedésedet. Ne ösztönlényként, hiszen észlény vagy, szabadon cselekszel, tedd hát a jót. Tudj minden részéről, tervezd és hajtsd végre. Akkor szembesítheted az eredményt és a szándékodat, megtudhatod, mit kell legközelebb másként."

Szocializáció és beszéd

Érdekes, ezredforduló körüli kutatásokat idézek fel. Robin Dunbar, Yuval Noah Harari történészek okfejtéseit a nyelv kifejlődéséről, az emberi nem kiemelkedéséről az állatok világából az istenekébe. Az ember lényege a társadalmisága, ismerte föl már Marx is, sőt már ő sem volt az első. Dunbar elhíresült társadalomszerveződési vizsgálódásaiban a szexet és a beszédet vizsgálta. „Én kurkászom a te hátadat, te kurkászod az enyémet" – idézi Richard Dawkins is. Az ember és a bonobó, a két szexelő főemlős, az utóbbi még majom, de a legintelligensebb. Dunbar úgy látja, hogy a kurkászás, az intim együttesek (a legkisebb a pár) élettani, szocializációs műveletében a tényleges tetvészés elég nagy fiziológiai ráfordítás, van ennél olcsóbb, azaz kevesebb energiát igénylő és mégis sokkal hatékonyabb lélektapogató mód: a beszéd. A gyöngéd dünnyögés, az érzelmeket közlő hangok, a minden beszéd állati kezdetei. Harari kifejti, hogy a méhek is, a hangyák is, a madarak, a majmok sokasága működik együtt, mégsem emelkednek a nukleáris korba, a csillagok közé, csak az ember. Miért? Vizsgálatokból ehhez még csak közelítünk – idézi fel az ide vonatkozó kutatásokat –, mert az intim kapcsolatokra alapozott csoportméret nagyjából legföljebb 150 egyedre terjed ki. Az a korlát, mondja Harari, hogy még csak a kiscsoportos kísérletes szociológiai alapvizsgálatoknál tart a tudomány, a legföljebb 100 fős mintái nem lépik túl ezt a határt, a nagyobb csoportok együttműködésére vonatkozó kísérleti tapasztalatok előtt járunk. Holott: intim közösségek, magánmozgalmak, titkos társaságok és szerelmespárok kalibere nem elegendő a csillagközi utazások, a bolygóra kiterjedő légiközlekedés több száz utast hordani képes repülő szörnyetegei vagy az atomreaktorok létrehozatalára. Ahhoz: a korlátozatlan számú emberi egyed rugalmas együttműködési képessége kell. Ez az, amiben minden más állattól különbözünk, mára pedig – tech-

nikailag, az internettel – ténylegesen el is érte a mindenkori felső határt. Amivel pedig egyebek között ehhez jutott az emberi nem, az ott kezdődött, amikor a kurkászást a beszéddel helyettesítette, miáltal felszabadult a cselekvő keze, és leomlottak a kommunikáció térbeli és időbeli határai. Nemcsak hatékonyabb volt az intim gesztusoknál, nemcsak sokkal gazdaságosabb, de szétfeszítette az intimitás kereteit is. Elkülönült a beszéd és a cselekvés, amelyek innen kezdhettek egyre finomodó együttműködésbe, rémes eredményességgel. Szavalókórus diktálta több tíz ezres nézőközönség. Ódon igékkel vezérelt hívőhalmaz korokon át, beépített növekedési korlát nélkül. Ráolvasással előidézett gazdasági válság, propagandával megalapozott autodafé és világháború.

Szóval a beszéd, a fogalmak és mondatok megértése a maguk feneketlen mélységeiig, a közös vállalkozások fő szervező eszköze. A bármiféle sportgyakorlat végrehajtásának is a főkulcsa, alapközeg sportoló és sportoló között, sportoló és edzője között, mert minden igazi emberi cselekvés lényege a több ember együttműködése. „Ha annyira jó dolog beszélni, miért oly nehéz?" – kérdezi könyvében Ian A. Marsh, aki immár kommunikációkutatóvá emelkedett. A beszéd, a nyelv, a kommunikáció ugyanolyan fontosnak látszik emberi önmagunk megértésében, mint a molekuláris genetika. Az írott szöveg beszédkonzerv, a könyvtár kognitív és kommunikációs iskola.

Imprinting

Bármely sportolás kezdetekor különös fontosságú korszak az imprintingé, a beíródásé, a legelső élményeké. Sok összetevője és bonyodalmai különböző mélységben foglalkoztatják az edzőket, most csak a megértés kezdeteire emlékszem vissza, és nem is az ismeretlen fogalmi világ elsajátítása felől, hanem az edző és növendéke kommunikációs sorsa felől. Ahogy minden más vonatkozásban, ebben is a későbbieket alapjában meghatározó a kezdet: egy viszony finomhangolása, beállítása folyik a legelső pillanatoktól. Ez akkor is így van, ha nem látszik, mert kulturális sémák, hagyományok, máshonnan vett minták, a megszokás sablonjai látszanak uralni. Edzői felfogások szembesülnek – a növendékek lelki különbségein túl – eltérésekkel a korábbi korokban szokásostól; évről évre változik a világ. Például be kellene állítani az edzésfegyelmet, amely az újonc számára korábban ismeretlen volt. De nem lehet, mert az edzés előtti percekben a falsarokban, a földön üldögélnek társas magányban, nyomkodják az okostelefonjaikat, nem is lehet velük kommunikálni, egymás mellett ülve is az interneten keresztül játszanak valamilyen számító-

gépes játékot. „A fejem fölött és a hátam mögött kommunikálnak. Hogy érjem el, hogy legalább az edzés kezdetére méltóztassanak pontosan, beöltözve megjelenni?" Jobb esetben valamilyen telefonos videofelvételeken mulatozva tárgyalják végeérhetetlenül egymással a magánéletüket, serdülnek ugye; az edző más nemzedék. „Ebbe a dobozba tegye be mindenki a telefonját!" Azután: „egyszerűen nem is értem, mit beszélnek." „Amikor mi versenyeztünk, még nem volt annyi szórakozási lehetőség, jelentett valamit egy sportág; ma jönnek-mennek a fiatalok." Azért a két-három, átmeneti évekre viszonylagos sikert elérni képes gyerekért van az egész sportintézményesség, azokért, akik a fluktuáció ritka szövésű szűrőjén egy darabig fönn maradnak? Pár év, és az edzők elgondolkodnak, mi is a társadalmi haszna az óriási anyagi befektetésnek – de hiszen a közoktatás értelme is efféle kérdés. „A zseni kilóg belőle felül, az epszilon félmajom alul, smasszerek próbálják évekig uralni a középszer növekvő hormonprodukcióját."

Ó igen, a sport – más jellegű és szintű felelősségekkel ugyan, de – jó modellje a társadalmi intézményesség történeti sorsának. Erősen esetleges, hogy egy-egy edző miként tudja megoldani évekre menően az eredményeket hozó kommunikációt a csapatával, a neveltjeivel, a versenyzőivel. Nagy, szociológiai kínlódás az edzősködés, akár a pedagógia általában. Más kvalitások mellett az eredményes edző előadóművész. Vajon hány százalékban sikerül az első pillanatot, és félő, hogy akkor az összes többit is, akár egyetlen mondattal elrontani?